

Serge Lesourd
Çeviren: Berkay Ilgaz

Kardeşim, Şefkatli Düşmanım¹

“Hepimiz eşitiz ama bazıları
diğerlerinden daha eşit.”

Coluche²

Hepimizi, *in petto* (gizlice), neyin motive ettiğini söyleyebilmek için kralın soytarısı (*fou du roi*) olmak gerekir. Kitabı Mukaddes'in bize söylediği gibi, zamanın başlangıcından beri kardeş, her zaman sonunda 'ben' olmak için öldürülecek olan tanıdık davetsiz misafirin, sevilen rakibin, benzer yabancıнын, aynının (ya da Fransızcadaki iki anlamlılığının çok iyi ifade ettiği gibi) “beni seviyor”³ yüzüne sahipti. Burada bu kralın soytarısı formülünün hakikatini gösteren bütün mitolojileri, masalları, romanları ve tarihsel olguları yeniden ele almak uzun sürecektir. Coluche, kardeşlerinin önce güler yüzlü sonra da şiddetli baskısı altında “seçim kampanyasından” kendisi vazgeçmek zorunda kalmamış mıydı? Bu iktidar yarışında nefret edilen Coluche, birkaç yıl sonra, Restos du Coeur'ü⁴ açarak aynı medya gücünü en yoksulların hizmetine sunduğunda, yeniden “yarı” bir aziz olacaktı. Kralımızın soytarısı, başkanlık yarışına giden yolda durdurulmasına sebep olacak neyi unutmuştu? Jean-Louis Sagot-Duvaurox, son kitabı “Kabil'in Mirasçıları”nda (*Héritiers de Caïn*) bize yanıtın bir kısmını veriyor: “Ve eğer resmi siyaset kardeşlik üzerine çalışmayı ‘unuttuysa’, bunun nedeni tam da

1 Lesourd Serge, Mon frère, mon tendre ennemi, *La lettre de l'enfance et de l'adolescence*, 2005/4 (S. 62), s. 33-40.

2 Michel Colluci (sahne ismi: Coluche), Fransız komedyen, Restos du Coeur'ün kurucusu, 1981 seçimlerinde başkan adayı. 16 Mart 1981'de seçimlere katılmadan adaylıktan çekilmiştir.

3 Metinde kullanılan “mème” (aynı) ve “m'aime” (beni seviyor) sözcükleri aynı okunuşa sahiptir. Yazarın bahsettiği iki anlamlılık buradan gelmektedir. (ç. n.)

4 Coluche tarafından kurulan, kâr amacı gütmeyen, yoksul insanlara ücretsiz yemek erişimi sağlayarak gıda yardımında bulunan ve onların toplumsal ve ekonomik entegrasyonlarının sağlanmasında yardımcı olan bir kuruluştur.

yalnızca kaybedilecek iktidarın var olduğu bir alan olmasıdır.”⁵ Coluche, şaka yollu da olsa, en yüce iktidar için kampanya yaparken, ‘ele geçireceği iktidarın’ oyununa girdiğini unutmuştu.⁶

Kardeşlik, özneye davetsiz misafir şeklinde tanıtılır. İster Aziz Augustinus’un anne memesindeki küçük kardeşine bakarken fark ettiği hasette olduğu gibi, kardeş küçük olsun, ister Noel’de aldığı yeni bisiklete binen yedi yaşındaki abisini seyreden dört yaşındaki çocuğun kıskançlığında olduğu gibi kardeş büyük olsun, erkek kardeş (ya da kız kardeş) çocuk için her zaman ilk sevgi nesnelereyle arzulan uyumlu ilişkiyi, en başta da anneye ilişkisini bozmaya gelen kişidir. Kardeşim, her kardeş, benim alamadığım takdir Öteki’nden alan, bana yönelik olması gereken sevgiyi alan bu benzeyendir. Hiçbir şey beni özü itibariyle davetsiz misafir olan bu rakibin, bu kardeşin ortadan kaybolduğunu görmekten daha fazla memnun edemez –ki burada bu sözcüğün zayıf kaldığını söylemem gerek– ve böylece sonunda hakkımı alan bu aynımından kurtulabilirim, sonunda doyabilirim, her zaman eksikliğini duyduğum sevgiyle doyabilirim.⁷

“İnsan kardeşliği ve daha da ötesi aşkın olasılığı iktidarın ortadan kaldırılması ütopyasına bağlıdır.”⁸ Kardeşlik ilişkileri ile ilgili olarak, buradaki felsefi bakış açısı, psikanalitik görüş ile aynı paraleldedir. Habil ile Kabil arasındaki cinayetin temelinde, birinin sunduklarının diğerinkilerden daha üstün değerde olması yani Tanrı’nın üstün değerinin tanınması yatmaktadır. Grubun hayatta kalması avcı ve çiftçi arasındaki iktidara bağlıdır. Aynıdırlar ama aynı zamanda farklıdırlar ve her ikisi de sunduklarının kabulünde Baba tarafından tanınmayı beklerler. Habil’in gücünü oluşturan, sunularının Tanrı tarafından kabul edilmesidir; oysa Kabil ihmal edilmiştir çünkü yalnızca sessizlikle karşılaşmıştır. İlk cinayet gücü ele geçirmek için yapılmıştır ve bu kardeşleri birbirine bağlayan ilk cinayettir. Remus ve Romulus, Roma’yı ancak diğerinin sabanı tarafından çizilen duvarların simgesel gücüne meydan okuyan kardeş Remus’un öldürülmesiyle kuracaklardır. Freudcu ilkel kabilenin kardeşleri⁹ ancak ölü babanın gücünü kesin olarak tesis eden totemik Babanın öldürülmesiyle toplumsal kardeşler olacaklardır. Freud’un tanımladığı şekliyle kardeşlik, aslında yaşayanların yaşayanlar üzerindeki gücünün ortadan kaldırılmasıdır, güç ölünün elinde kalır yani yutulan Ba-

5 Jean-Louis Sagot-Duvaurox, *Héritiers de Caïn. Identités, Fraternité, Pouvoir, La Dispute*, Paris, 1997.

6 Bu bölümle ilgilenenlere Coluche’un “Pensées et Anecdotes” (Le Livre de Poche, Paris, 1998) kitabını okumalarını öneririz. (y. k. n)

7 Cf. Denise Lachaud, *La jalousie*, Paris, Denoël, 1998.

8 Sagot-Duvaurox, *agy.*, s. 60.

9 Freud, S., (1912), *Totem et tabou*, PBP, Paris.

ba'nın. *Yitirilmiş güç dışında kardeşlik yoktur.* Bu kurucu mitlerin devamı tarihsel hale gelir ve kardeşin kardeş üzerindeki gücünün ortadan kaldırılması ütopyası yüksek sesle ve net bir şekilde dile getirilir. Tarihimizdeki soylu ya da kraliyet rekabetleri ya da bugün bölgesel konsey başkanlığı için yapılan bazı seçimlerin ani değişiklikleri yalnızca kardeşlik ve güç arasındaki bu ilişkiyi, “oyuncağı ele geçirmeye” geldiğinde kardeşe duyulan bu nefretin, gücün sahibi olanın ben olduğuma inandıran bir ‘çocuk oyuncacı’ olduğunu göstermektedir.

Ancak Jean-Louis Sagot-Duvauroux, banliyölerdeki patlamaların olası örneklerinden biri olduğu toplumumuzun kardeşlik sorunlarının bu çok yerinde tanımının ötesinde, Fransız “Özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganını ulaşılamaz bir ütopya haline getiren bu ölümcül kardeşlik rekabetini anlamamızı sağlayan anahtarlardan birini ya kaçırmaktadır ya da atlamaktadır. Jean-Louis Sagot-Duvauroux'ya göre bu anahtar güçtür ama söylemini belki de sonuca ulaştıracak ve fallusu tüm güçlerin simgesi haline getiren psikanalitik anahtardan yoksundur. Kardeşliği, hem benzer olanla ayrıcalıklı bir bağ hem de aynı zamanda cinayetin mekânı yapan şeyin ne olduğunu anlamak için, konuşmadan yoksun ama duygulardan yoksun olmayan bu küçük insanın yani bebeğin ruhsal gelişimine geri dönmeliyiz.

Kıskançlığın Dramı

Dünyaya geldiği ilk anlardan itibaren yenidoğan, anne karnının ideal olarak temsil ettiği bir refahın kaybıyla karşı karşıya kalır. Bebek, sürekli doyumun olduğu ve gerilimden uzak olan bu yerden kovulur. Kuşkusuz, anne, Winnicott'ın bahsettiği psikoza yakın bu birincil annelik tasasına yeterince dahil olduğu sürece, çocuk belirli bir süre için bu birincil mutluluğu sanrsal olarak yeniden inşa edebilecektir. Ancak, çok uzun sürmeden, bu yanılama gerçekliğin buyruklarına daha fazla dayanamayacaktır. Anne ve çocuk arasındaki bu birleşik uyarılı-doyum deneyimi, gerçekliğin olgularına direnemez. Fiziksel ve ruhsal hayatta kalma için gerekli olan dış nesne figürü, ilk olarak bu olanaksız kaynaşmanın (*fusion*) sürdürülmesinde ortaya çıkar: Bu en iyi bilinen figürlerden biri olan geçiş nesnesidir. Ne çocuğa ne de anneye ait olan ama yine de her ikisinin de bir parçası olan bu bez parçası, yitirilmiş eskil (arkaik) kaynaşmış ilişkinin simgesidir; anneye olan bu bağın silinmeyecek izidir. “Emen [süt emen] varlık emilir [yaptığı şey tarafından istila edilir] ve eskil karmaşa ona annenin kucaklamasıyla yanıt verir.”¹⁰ Bu tanım, bağlantı nesnesinin daha sonra hem var olma hem de kaybolma yeri

10 Lacan, J., (1938), *Les complexes familiaux*, Navarin, 1984, s. 29.

haline geldiğini çok iyi anlatır: Bu nesne, her türlü aşk ilişkisine kaçınılmaz olarak dahil olacak olan bağın ve çiftedeğerliliğin tasarımıdır.

Bu temel, bebeğin dünya ile karşılaşmasının devamını ve özellikle de Lacan'ın zamanında "müdahale (ihlal) karmaşası" (*complexe d'intrusion*) olarak adlandırdığı şeyi anlamak için gereklidir. Bu karmaşa "ilkel öznenin, çoğunlukla bir ya da birden çok benzerinin onunla birlikte aile içi ilişkiye katıldığını gördüğünde, başka bir deyişle kardeşlerini tanıdığı anda yaşadığı deneyimi tanımlar."¹¹ Oldukça değişken olan ve çocukların ortak bakıldıkları ortamlarda gerçekleşebildiğini görebildiğimiz bu kardeşin tanınma anı, zihinsel bir özdeşleşmeyle karşılaşmanın en önemli anıdır. Çocuk kendisini, bu kardeşin Öteki ile sürdürdüğü ilişkiden, ilk ilişkiden, ona doyum vermek için orada olması gereken Öteki'nden dışlanmış olarak görür. Çünkü onu 'annesinin memesinde' gördüğü için kardeşiyle özdeşleşir ve kardeşinin durumuyla yapılan bu özdeşleşme hasetten yoksun değildir. Bu haset, "bana ait olana" sahip olan kardeşe karşı bir saldırganlık hissi uyandırır. Sütten kesilme sırasında başlayan özne ve nesne arasındaki ayrılık zaten içsel bir bölünmeydi; bu içsel bölünmenin kesin olarak ortaya çıkmasını ve öznenin kendinden kopmasına neden olan ise kardeşle yapılan rakip özdeşleşmedir. Kardeşler arası rekabette çocuk, kendini doyum nesnesinden kesin olarak ayrılmış bulur.

Sütten kesilme esnasında çocuk, benliğin yapılanmasında ve özdeşleşmeler zamanında, nesne eksik olduğunda yok olmak (veya ölmek) izlenimine sahip oluyorsa, bunun nedeni arzulanan nesneye sahip olanın karşısında ortaya çıkan rakip kardeşin hayali öldürülmesine duyulan arzudur. Bu satırları okuyan kişi kum havuzunda oynayan çocukların ilk bakışta dokunaklı manzarasının önünde birkaç dakika durup sessizce neler olup bittiğini gözlemlerse ve eğer kendini kör etmemişse, erişkin hemcinslerinde gördüğünde üzüldüğü tüm öfkeleri ve başkalarına karşı yıkıcı nefreti çocuklar arasındaki şiddette de görmesi uzun sürmeyecektir; bu, çocuk bakımevleri personeli tarafından da çok iyi bilinir. Diğerleriyle olan kardeşlik bağının bu gerekli rakip özdeşleşmesi, tüm toplumsal bağlarda bulacağımız bu rekabet, özneyi erken çocukluk döneminde, nesne eksik olduğunda hissettiği kayboluştan korur. Rekabetteki öldürme arzusu, kendini yok etme isteğine karşı da korur.

Böylece benliğin yapılanması, annenin aşkındaki bu rakip imgeyle karşılaşmadan ve kardeşlik ilişkilerinin kalbinde yer alacak olan kıskançlık duygusundan geçer. "Benlik, kıskançlık dramında başkasıyla birlikte kurulur... kıskançlık kendisini toplumsal duyguların ilk örneği olarak ortaya koyar."¹²

¹¹ Lacan, *agy.*, s. 35.

¹² *Agy.*, s. 46.

Daha önce söz ettiğimiz, Ötekiyle olan ilk ilişkilerde nesneye yönelik duyguların çiftedeğerliliği, daha sonra kardeşle olan kıskançlık ilişkisine sızar. Böylece kardeş hem sevdiğimiz kişi (çünkü sevgi nesnesini benimle paylaşıyor ve özne onunla özdeşleşiyor) hem de öldürmek istediğimiz kişi (çünkü sevgi nesnesini benimle paylaşıyor ve beni bundan mahrum bırakıyor) haline gelmektedir. Sahip olmanın öbür yüzü olarak özdeşleşme, aynı madeni paranın ayrılmaz bir şekilde kendisini oluşturan ön ve arka yüzleri gibi, her zaman kardeşlik ilişkilerinin kalbinde yer alacaktır.

Bu çiftedeğerli kardeşlik, ilk sevgi nesnelerinin ilişkisine dahil olan yeni davetsiz misafirin gelişinin, babanın gelişinin etkilerini yaşayacaktır. Ya rakip iktidara geçecek ya da baba tanınacaktır.

Annenin aşkında yeni bir rakip kısa süre içinde çocuğun ruhsallığında ortaya çıkacaktır. Bu rakip, anneye 'tam olarak' doyum verme yeteneğine sahiptir, çocuk öyle zanneder; aslında bu, fallusu elinde tutan babadır, düşlemsel tümgüçlülük yorumlarındaki babadır. Kardeş ile olduğu gibi bu baba hem bir özdeşleşme figürü hem de bir rekabet figürü olacaktır. Bu olgular okuyucular tarafından çok iyi bilindiği için üzerinde daha fazla durmak istemiyorum. Bununla birlikte, babanın fallik işlevinin bu şekilde tanınmasıyla, kardeşlik yeni bakışla yani Jean-Louis Sagot-Duvaouroux'nun bahsettiği güç niteliğiyle donanacaktır.

Fallus, psikanaliz tarafından gücün simgesi olarak deşifre edilmiştir. Freud'un dediği gibi, fallus, çocukluk döneminde cinsiyetler arasındaki farkın ruhsal işareti olmasının ötesinde, çocuk için aynı zamanda gücün temsilidir. Fallusa sahip olan kişi, anneyi doyuma ulaştıran ve dolayısıyla karşılığında doyum elde eden kişidir. Baba, çocuksu yorumlamada, tıpkı müdahale (ihlal) karmaşasında erkek kardeşin sahip olduğu gibi güce ve doyuma sahip olan kişidir. Kardeş ve baba arasındaki bu yakınlık, birinin diğerini istila etmesine neden olur. Müdahale (ihlal) zamanının özdeşleşimci ve rakip kıskançlığı sanki daha sonra fallik işlevin bu keşfi tarafından 'bozulmuştur'. Güç, kardeşlik ilişkisinin yaşamsal meselesine sızar. Okuyucuya, kardeşler arası rekabete gücün sızmasının tarihsel ve efsanevi boyutlarını anımsatmaya gerek var mı? Herkes, halkların ya da ailelerin yaşamlarındaki bu günlük gerçeği görmek için kendi örneklerini bulacaktır. Kendi adıma, Kitabı Mukaddes'ten alınmış ancak etkileri hâlâ devam eden ve bana kardeşliğin babasal fallik boyutu tarafından istilaya uğrayışını çok uygun bir şekilde gösteren, Sami halklarını binlerce yıldır karşı karşıya getiren tek bir örneği ele alacağım. Bu öykü İbrahim'in kurban edilmesi olarak bilinen öyküdür. Öykünün başlığından itibaren bir karışıklık bulunmaktadır. Kurban edilen, İbrahim (baba) değil, oğludur.

Anlatının adlandırılmasında baba ve oğul arasındaki karışıklık, baba (fallik) ve oğul arasındaki bu karışıklığa işaret eder.

Tanrı'nın İbrahim'den istekte bulunduğu bu öykünün konusunu herkes bilir: "Oğlunu al, tek oğlunu, sevdiğin İshak'ı [İncil versiyonunda daha sonra İsrail adını alır, Kur'an versiyonunda İsmail olur] ... ve onu kurban olarak sun."¹³ İbrahim üzüntü içinde Tanrısına itaat eder. Tanrı da oğul tam öldürüleceği sırada onu bir kuzuyla değiştirerek babasını bu dayanılmaz eylemden kurtarır; ancak aynı zamanda Tanrı, İbrahim'in kendisine itaatinde Tanrı ile insanlar arasındaki anlaşmanın temelini de atmış olur.

Oysa İbrahim'in iki farklı kadından iki oğlu vardır: Küçük olan İsrail (karısı Sare'nin oğlu) ve büyük olan İsmail (hizmetçisi Hacer'in oğlu). Ancak Sami halklarının rekabeti, Kitabı Mukaddes'teki anlatıda olduğu gibi Kuran'daki anlatıda da aynı olan kurban etme eyleminde değil, bu iki oğulun anlatıları arasında yapılan seçimle ortaya çıkar. Yalnızca babası tarafından bağışlanan-öldürülen oğlunun adı değişir. Oğlunun İbrahim tarafından kurban edilmesi, gerçekten de halkın Tanrı ile yaptığı anlaşmanın, bu halkın seçildiğinin ve yazgısının "daha yüksek yücelikler" için belirlendiğinin işaretidir. Kökeninde, bu köken yalnızca mitlerde belirtilmiş olsa bile, kardeş halklar arasında savaş ve cinayet meselelerine yol açmaya devam eden savaşçı rekabet, halklar arasındaki farklılık, kurban edilen oğulun seçimindeki rekabetten kaynaklanır. Tanrı tarafından atanan kardeşlerden biri, diğerinin zararına olacak şekilde gücün sahibi olur. Rekabet artık kardeş kıskançlığının düşlemsel düzleminde değil, kardeşler arasındaki güç gerçekliğinde oynanmaktadır. İncil versiyonunda, Kabil'in Habil'i öldürmesinde olduğu gibi en büyük oğul ortadan kaybolur; Kuran versiyonunda ise ortadan kaybolan en küçük oğuldur (bu durum günümüzde de İsmaili kökenli çiftlerde erkek çocuk beklentisiyle devam ettirilmektedir).

Fallik kökenli güç böylece tüm kardeşlik ilişkilerini mührüyle işaretler. Bu durumda kardeşlik, gücün fethi için rekabetin ayrıcalıklı yeri haline gelir; hayali meseleler, üstü kapalı bir şekilde, eskil anneye sahip olmaya ve her zaman sonunda gelebilecek tam ve eksiksiz bir doyuma olan inanca gönderme yapar. Bu nedenle Jean-Louis Sagot-Duvaurox'un yukarıda alıntılanan sözlerine katılıyoruz: Fransız sloganının savunduğu gibi, rekabetin dışlandığı etkin bir kardeşlikte, yalnızca 'yitirilecek' bir güç vardır. Kardeş olmak, güçten ve gücün ardındaki iyi hükümdarın mutlak *juissans*'ından¹⁴

13 Genèse, chapitre XXII, 1-2.

14 *Juissans* (*Jouissance*), Jacques Lacan'ın olanaksız olan mutlak doyumunu tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Genellikle özgün yazımıyla kullanılır ancak burada okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak için Türkçe yazılışını kullandık. (ç. n.)

vazgeçmeyi gerektirir. Freud'un *Totem ve Tabu*'da vurguladığı gibi kardeş olmak, iğdiş edilme (kastrasyon) yasasını kabul etmek, güç ve juissans arayışından vazgeçmek anlamına gelir.

Kardeşim: Yabancı'nın Endişe Verici Yakınlığı

Kardeşlik sevgisinin temelini oluşturan bu rekabet ve güç meselelerinin, kardeşlik yaşamının başka bir özelliğiyle açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Aynı rahimden, aynı kökenden gelen hemcins kardeşler ya da erkek ve kız kardeşler özdeş, aynı olarak yaşayabilirler. Kardeş, en azından kökeninde, en yakın görünen, çocukluk yaşamının en mahrem anlarını paylaşan kişidir; anne karnındaki yaşamdan söz etmiyorum bile.

Genellikle kardeşler arasındaki benzerliğin bedendeki görünür izlerinde aranan bu köken kimliği, aynı yerden (anne karnı veya ülke) gelenler arasında bir aidiyet kimliği kurar. Yurtdışına yolculuk yapmış olan herkes, başka bir dili konuşan, başka bir kültürü yaşayan bir dünyanın ortasında yalnız turistler olarak gezinirken, ana dilin tanıdık sesini duyduklarında bu aidiyet kimliğini hissetmişlerdir. Aynı kökenden gelenlerle gerçekleşen ani kardeşlik kurma, genellikle "huzurlu bir sığınak" ile yeniden bir araya gelme olarak hissedilir. Oysa aynı kişilere kendi ülkelerinde rastlasalar muhtemelen dikkat çekmezlerdi.

İlk duyguların ve ilk duyuların dili olan anadili (ister dilbilimsel anlamda ister psikanalitik anlamda ele alınsın), çocukluktaki korunaklı yer nostaljisini ve köken yerinin bir tür "yitik cennetini" çağrıştıran bu kardeşlik hakkında ne söyleyebiliriz? Kardeşliğin kökleri bu köken topluluğuna dayanır, ancak bir "ama" olduğu için bu mutlu köken düşü çoğu zaman kardeşle gerçekte karşılaşıldığında paramparça olur. Kardeş gerçekten de bu aynı kökene sahip olan, kişinin kendisinin bir ikizi, bir "alter egosu" olarak düşünülebilecek ise de, çok hızlı bir şekilde onun "ben"den farklı olduğu gerçeği de ortaya çıkar. Bu farklılıklar genellikle küçüktür ancak öznenin kendisini bu kardeşte 'tam olarak' tanımasını olanaksız kılmaya yeterlidir. Bu kardeş, onu yabancı kılanı ve özdeşleşme yoluyla *beni* kendime yabancı kılan şeyi içinde taşımaktadır. Freud, 1919 tarihli metninde¹⁵, öznenin artık kendisini tanımadığına inandığında özneyi ele geçiren bu duyguyu, tanıdık olanın ona yabancı hale geldiğinde onu ele geçiren bu tekinsizliği tanımlıyordu. İşte, kardeşim, çiftim, en yakınım bir farklılık işareti göstermeye başladığında, kardeşlik bu sözünü ettiğimiz duyguyu kışkırtır. Bu "tekinsizliğin" etkileri hem Yugoslavya'daki (din farklılığı nedeniyle kardeşlerin birbirini öldürebildiği) hem de Ruan-

15 Freud, S., (1919), "L'inquiétante étrangeté", Essais de psychanalyse appliquée, Paris, Gallimard,